УДК 340.11

ВПЛИВ СИСТЕМИ АВСТРІЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ НА ПРАВОСВІДОМІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Євдокимов Віктор Валерійович,
доктор економічних наук, професор, ректор Житомирського державного технологічного університету,
м. Житомир, вул. Чуднівська, 103, Україна,
e-mail: rector@ztu.edu.ua

Мета. *Метою нашого дослідження є ступеня впливу конституційного законодавства Австро-Угорщини та системи парламентаризму на рівень правосвідомості та правової культури українського населення Галичини другої половини XIX – початку XX ст.* ***Методика.*** *Методика включає комплексний аналіз та узагальнення теоретичного та джерельного матеріалу і подальшого формулювання відповідних висновків та рекомендацій. Використано комплекс загальнонаукових, спеціально-юридичних, спеціально-історичних та філософських методів з дотриманням принципів об'єктивності й історизму, системності і всебічності, а також діалектичного, синергетичного і аксіологічного підходів.* ***Результати.*** *У Галичині другої половини XIX – початку XX ст. відбувався активний процес формування правосвідомості та правової культури населення. Визначальне місце у цих процесах займав сейм, а також виборчі кампанії. Нормотворча діяльність сейму вплинула не тільки на структуру українського національного і політичного руху досліджуваного періоду, а й призвела до формування української національної еліти, з поміж якої виділялися діячі, що не були послами крайового сейму чи імперського парламенту, але активно слідкували за їх діяльністю (М.Павлик, Ю.Бачинський та І.Франко та ін.). Сейм, будучи вищим представницьким органом краю перетворився не тільки в місце політичного протистояння між українськими та польськими депутатами, а й став каталізатором національного руху, сприяв формуванню національної політичної еліти, а також зростання рівня правосвідомості та правової культури населення.* ***Наукова новизна.*** *Вперше прослідковано вплив нормотворчої діяльності Галицького сейму, що був складовою австрійського парламентаризму на правосвідомість та правову культуру галицьких українців другої половини XIX – початку XX ст.* ***Практична значимість.*** *Результати дослідження може бути використано у подальших історико-правових дослідженнях, підготовці спецкурсів.*

Ключові слова: *правосвідомість, система парламентаризму, Галицький сейм, правова культура, Галичина, Австро-Угорщина.*

Viktor Ievdokymov
Doctor of Economics, Professor, Rector of Zhytomyr State Technological University,
Zhytomyr, ul. Chudnovskaya, 103, Ukraine,
e-mail: rector@ztu.edu.ua

THE INFLUENCE OF THE SYSTEM OF THE AUSTRIAN PARLIAMENTARY ARMY ON THE RIGHT OF THE HALYCHYNY OF THE SECOND HALF OF THE XIX – THE BEGINNING OF XX CENTURIES

Purpose. *The purpose of our study is the degree of influence of the constitutional legislation of Austria-Hungary and parliamentary system on the level of legal awareness and legal culture of the*

© Євдокимов В.В., 2019

Ukrainian population of Galicia in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. ***Method.*** *The methodology includes a comprehensive analysis and synthesis of theoretical and source material and further formulation of the relevant conclusions and recommendations. A complex of general scientific, special-legal, special-historical and philosophical methods is used, observing the principles of objectivity and historicism, systematic and comprehensive, as well as dialectical, synergetic and axiological approaches.* ***Results****. In Galicia, the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. an active process of formation of legal consciousness and legal culture of the population took place. The decisive place in these processes was occupied by the Diet, as well as election campaigns. The normative activity of the Seimas influenced not only the structure of the Ukrainian national and political movement of the investigated period, but also led to the formation of a Ukrainian national elite, among which distinguished figures who did not envy the regional seim or imperial parliament, but actively monitored their activities (M. Pavlik, Y. Bachinsky and I. Franko, etc.). The Sejm, being the supreme representative body of the region, turned not only into the place of political confrontation between Ukrainian and Polish deputies, but also became a catalyst for the national movement, contributed to the formation of the national political elite, as well as the growth of the level of legal awareness and legal culture of the population.* ***Scientific novelty.*** *For the first time, the influence of the rule-making activity of the Galician Sejm, which was part of the Austrian parliamentarism on the legal and legal culture of Galician Ukrainians of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries, was followed.* ***Practical significance.*** *The results of the study can be used in further historical and legal studies, preparation of special courses.*

Key words: *legal consciousness, parliamentary system, Galician Diet, legal culture, Galicia, Austro-Hungarian.*

Постановка проблеми. Зважаючи на обмежений характер повноважень сейму, його роль виходила за межі представницького органу влади. Друга половина XIX ст., а особливо початок XX ст. стали часом глибоких політичних і свідомісних трансформацій у галицькому суспільстві. Визначальний вплив на ці процеси мав саме сейм. Конституційний лад імперії Габсбургів сприяв не лише політизації суспільного життя, а й піднесенню рівня політичної активності та правової культури. Таке піднесення ми можемо спостерігати серед українців. Якщо впродовж 1860-1870-х рр. українські посли були селянами чи священиками, то в останній третині XIX ст. сеймова діяльність стає прерогативою галицької інтелігенції, а також цілої когорти правників. Виходячи з цього можна однозначно стверджувати про вплив сейму на правосвідомість та правову культуру галицьких українців та поляків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічною основою дослідження стали праці таких українських та іноземних вчених, як В.Горбатенка, Л.Ілина, В.Костюка, О.Мироненка, Н.Оніщенко, О.Шемшученко, І.Чорновола та ін.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є ступеня впливу конституційного законодавства Австро-Угорщини та системи парламентаризму на рівень правосвідомості та правової культури українського населення Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи рівень впливу нормотворчої діяльності сейму на населення Галичини другої половини XIX – початку XX ст., доцільно визначити зміст поняття правосвідомість та правова культура, а також правомірність використання цих категорій стосовно досліджуваного періоду. Закономірно, що правова культура та правосвідомість формуються у випадку наявності права і законів. На їх рівень, в свою чергу, впливала наявність чи відсутність національної державності ну і суспільно-політичні обставини. Окрім того важливим є взаємовплив звичаєвого та писаного права. При цьому, чим вищий рівень сприйняття звичаєвого (традиційного права), тим може бути вищим рівень правосвідомості.

Причиною цього є те, що традиційне право, являє собою сукупність світоглядних підходів до розуміння права, які залишилися без змін не зважаючи на трансформацію суспільно-політичних, культурних та інших умов [3, с. 59]. Саме врахування світоглядної складової дає можливість прослідкувати еволюцію правосвідомості та правової культури окремого народу на протязі певного історичного етапу. Це відповідає засадам корпоративіського підходу до вивчення правової культури та суспільної правосвідомості.

Як зауважують Н.М.Оніщенко та Ю.С.Шемшученко, право, як складова правосприйняття, тісно пов'язане з буттям, що «функціонує в глибинах життя, рухається у часі і змінюється разом з ним» [8, с. 118]. Для Австро-Угорської імперії, такі зміни відбулися у 1860-х рр. коли утверджувалася система конституціоналізму і відповідно нових правових цінностей. Стосовно українців, то вони не були однаково готові до нових правових реалій, як скажімо поляки, чехи чи угорці. Характерною рисою української правосвідомості середини XIX ст. була певна традиційність та консерватизм, які загалом не виходили за межі властивих для тогочасної Європи соціальних та політичних цінностей.

Для середини XIX ст. було характерним активізація національного чинника, що ознаменувало процес творення національних держав у Європі та усвідомлення національної ідентичності галицьких українців. При цьому, ідентифікація відбувалася на двох рівнях. На першому, простежувалося чітке усвідомлення єдності з українцями Наддніпрянщини, на другому – формування образу галицьких русинів, як безпосередніх спадкоємців давньоруської епохи. Така ідентифікація, на думку Л.Ілина свідчила про наявність у галицьких українців власної цивілізаційної «місії» [3, с. 60]. Об'єднання цих двох рівнів відбулося в останній третині XIX ст., коли в Галичину потрапив «Кобзар» Т.Шевченка, а керівником кафедри української історії у Львівському університеті став М.Грушевський. Саме завдяки старанням останнього, місцеві жителі змінили самоназву з «русини» на «українці».

В умовах утвердження конституційної системи імперії Габсбургів, однією із ключових причин її утвердження було вирішення «національного питання», яке перетворилося в об'єкт внутрішньополітичних відносин і гарантувало збереження централізованої держави. Галичина стала яскравим прикладом того, як в краї, де компактно проживали українці та поляки, імперська влада вдало маніпулювала політичними вимогами українців та поляків з метою дотримання ними чіткої ліберальної ідеології.

Конституційні реформи Австро-Угорщини, не допустили формування серед галицьких українців правового нігілізму, який є ознакою низького рівне правової культури. Реформи в дусі освіченого абсолютизму дозволили залучити широкі суспільні маси до реального управління державою. Закономірно, що створені у кінці XVIII ст. станові сейми були «декораціями» та не відігравали жодної практичної ролі, але вони поклали початок розумінню ідей парламентаризму, системи пасивного і активного виборчого права та ін. Друга половина XIX ст. стала часом становлення галицької правничої школи, що формувалася довкола правничої комісії Наукового товариства ім.Т.Шевченка.

На нашу думку, місце Галицького сейму в процесі формування правосвідомості та правової культури населення, можна прослідкувати в кількох аспектах:

- рівень сприйняття конституційних реформ та подальша боротьбу за реалізацію гарантованих конституцією 1867 р. національно-культурних і політичних прав;

- ставлення до сейму, як інституту політичної влади та складової загальної системи парламентаризму імперії Габсбургів;

- еволюція українських політичних угруповань та переорієнтація суспільства з русофільської у народовську течії, що мало наслідком формування української політичної еліти в Галичині;

- поширення через тогочасну пресу змісту сеймових дебатів, що формувало у суспільства думку про важливість цього представницького органу влади.

Характеризуючи кожну із цих складових, слід відзначити, що протягом другої половини XIX – перших десятиліть XX ст., вони еволюціонували та трансформувалися, а також тісно взаємоперепліталися.

У перші роки після створення, діяльність сейму не характеризувалася активною нормотворчої діяльністю, але загострила увагу суспільства на його роботі. Вирішення українсько-польського протистояння перенеслося у стіни сейму, яке стало основою галицької системи парламентаризму, оскільки формально починалося в процесі виборчої кампанії і тривало в процесі нормотворчої діяльності [3, с. 60]. Заперечення поляками національної, культурної та політичної окремішності українців стало передумовою численних дебатів та дискусій. Національна і культурна самоідентифікація, які на практиці реалізовувалися через забезпечення конституційного права на рівноправний статус рідної мови і системи шкільництва, на межі XIX-XX ст. стали основою ідеї відродження національної держави. На користь українців був той факт, що ст. 2 австрійської Конституції від 21 грудня 1867 гарантувала рівність усіх народів імперії [4].

Варто зауважити, що протягом перших каденцій сейму інтерес до нього у суспільства був дуже високим, що можна пояснити, як надією на вирішення цілої роду нагальних питань, не тільки національного, але перш за все соціально-економічного характеру та поширення ідей «політичного романтизму». Останній розумівся як критерій переконання про можливість впливу на суспільно-політичну ситуацію в краї зокрема і імперії в цілому [2, с. 61].

На початку 80-х рр. XIX ст. інтерес до сейму в середовищі галицького суспільства змінюється. Це було обумовлено кількома причинами. По-перше, протистояння русофілів та народовців завершилося перемогою останніх, які не мали широкої суспільної підтримки, оскільки попри загальне ліберальне ставлення до імперської влади, широко відстоювали ідею українсько-польського порозуміння. По-друге, польська адміністрація краю вдавалася до активних і жорстких фальсифікацій під час виборчих кампаній, наслідком яких були численні людські жертви, а також мінімальне представництво українців у сеймі. По-третє, основні дебати у сеймі точилися довкола українсько-польського протистояння, тоді, як господарські та соціальні питання не обговорювалися.

Тільки після створення перших політичних партій у 1890-х рр. можна говорити про формування чітких теоретико-правових уявлень про державу, як вираз національної самоідентифікації. До того часу, політичні погляди галицьких українців не мали системного характеру, а були ситуативними. Створена у 1890 р. Русько-українська радикальна партія, також не мала чіткої програми, що передбачала б створення окремої, національної української держави. Традиційні для Галичини ідеї лібералізму, в ній тісно перепліталися з соціалістичними ідеями М.Драгоманова.

Власне з іменами Ю.Бачинського, І.Франка, М.Павлика та ін. відомих громадсько-політичних діячів кінця XIX – початку XX ст. і пов’язується процес формування української національної еліти. Буде неправильно віднести до категорії галицької еліти виключно ту, що обиралися депутатами сейму чи імперського парламенту. Окремі з відомих галицьких правників і лідерів громадської думки свідомо відмовлялися від сеймової діяльності, вказуючи на заангажованість цього органу народовладдя та засилля поляків, які перешкоджали реалізації українських внесків, а підтримували тільки ті, які не суперечили концепції польської «органічної праці».

Цікавою з поміж названих, видається постать Ю.Бачинського, який саме у 1890-х рр. починає свою активну політичну діяльність будучи студентом Львівського університету. У 1895 р., за довго до опублікованої М. Міхновським «Самостійна Україна», саме Ю. Бачинський, видав брошуру «Україна irredenta», в якій вперше в новітній історії політичної думки України обґрунтував ідею створення самостійної української соборної держави [2, с. 61]. В основі запропонованої ним концепції була теза: «Вільна, велика, незалежна, політично самостійна Україна – одна нероздільна від Сяну до Кавказу»! [1, с. 97]. Ця ідея, на думку галицького мислителя, мала стати основним вектором й ідеалом розвитку майбутньої української державності.

Відомим громадсько-політичним діячем, який не отримував посольського мандату був М.Павлик. Не відомо, що було причиною його особистого небажання приймати участь у виборчих кампаніях, але можна припустити, що основною передумовою були його радикальні погляди, через, що він зазнавав переслідувань з боку австрійської влади і певний час перебував за кордоном. Постать М.Павлика важлива із огляду на те, що він був одним із лідерів молодого радикального руху, який протистояв як русофілам, так і народовцям і в 1890 р. сформував першу політичну партію на українських землях. Свою активну політичну діяльність він почав на межі 1870-1880-х рр., а його політичні погляди сформувалися під впливом «протистояння» з П.Кулішем, який приймав активну участь у переговорному процесі, що передував політиці «нової ери»

У своїй праці «Народний рух Австро-Угорських Русинів», що була опублікована 1896 р. він відстоює ідеї соборності українських земель, вказуючи, що сто двадцять п’ять років тому «розірвано Галичину з Україною. Найбільша частина русинів – українці лишилась під Росією, а нас Галичан загорнено під Австрію» [7, с. 4]. Ці події він кваліфікував, як «національне лихо» [5]. Цікавим є те, що М. Павлик виступав із гострою критикою Австро-Угорщини, яка своєю політикою спричинила до роз’єднання Галичини, Буковини і Закарпаття, а також зауважував, що не зважаючи на конституційний лад, національні ідеї проникали саме з Наддніпрянщини «хоть вона й була поневолена політично» [7, с. 4]. Причиною таких висловлювань, на нашу думку є вплив ідей М.Дагоманова, а також російських народників, які також відстоювали радикальні методи політичної боротьби. Усі чинники призвели до того, що М.Павлик пройшов еволюцію політичних поглядів від москвофільства і народовства до самостійницьких.

Мабуть найвідомішою фігурою суспільно-політичного життя Галичини досліджуваного періоду, політична свідомість якого сформувалася під впливом нормотворчої діяльності сейму був І.Франко. Власне, І.Франко, будучи активним учасником політичних процесів у Галичині останніх десятиліть XIX – початку XX ст., брав кілька разів участь у виборчих кампаніях до Крайового сейму та імперського парламенту і програвав їх.

Незважаючи на різносторонні політичні погляди, саме нормотворча діяльність сейму, а також праця Ю.Бачинського «Ukraina irredenta», справили на І.Франка визначальне значення в процесі формування його як сподвижника ідей самостійності. У своїх працях «Ukraina irredenta» (1895 р.) та «Поза межами можливого» (1900 р.), він вказує на необхідність відновлення української державності, зауважуючи, що це є «вияв національного почуття і національної свідомості» [9]. При цьому, ідею боротьби за національну державність він розділяв на два етапи. На першому він говорив про необхідність суспільного усвідомлення самостійності, а на другому – політичного. Окрім того, він не відкидав геополітичного чинника, висловлюючи надію, що «справа ця ввійде на порядок дня політичного життя Європи і не зійде з нього, поки не здійсниться» [6; 9].

Стосовно рівня суспільного сприйняття сейму, то ми погоджуємося з думкою І.Чорновола, що його не просто визначити [10, с. 44]. Причиною цього є те, що про роботу сейму ми можемо судити з досить обмеженого кола джерел: 1) офіційних матеріалів роботи сейму – стенограм, алегатів та ін.; 2) матеріалів тогочасної преси; 3) мемуарів депутатів сейму. Перша група джерел взагалі не може розкривати рівень суспільної активності, за винятком того аспекту, що обсяг та частота ведення стенографічних звітів свідчили не тільки про рівень нормотворчої активності послів, а й про особисте зацікавлення депутатів роботою сейму.

Стосовно матеріалів преси, то вони найбільш повно розкривають рівень суспільного сприйняття сейму. Якщо у 1860-х рр. увага до нормотворчої діяльності сейму була найбільшою, то починаючи із середини 1870-х рр. вона спадає. Причиною цього було, як переформатування українського національного руху, так і зменшення депутатських мандатів. Окрім того, на сторінках тогочасної преси, газет «Слово», «Діло» публікувалися уривки стенографічних звітів, що стосувалися найактуальніших для українців питань, або тих в обговоренні яких приймали участь українські посли.

Висновки. На підставі викладеного можна сформулювати наступні висновки:

- у Галичині другої половини XIX – початку XX ст. відбувався активний процес формування правосвідомості та правової культури населення. Визначальне місце у цих процесах займав сейм, а також виборчі кампанії. Нормотворча діяльністю сейму, в питаннях, що стосувалися вирішення національних суперечностей, впливали загалом на галицьке суспільство, визначаючи рівень його правової культури;

- нормотворча діяльність сейму вплинула не тільки на структуру українського національного і політичного руху досліджуваного періоду, а й призвела до формування української національної еліти, з поміж якої виділялися діячі, що не були послами крайового сейму чи імперського парламенту, але активно слідкували за їх діяльністю. Постаті М.Павлика, Ю.Бачинського та І.Франка є ключовими для становлення концепції самостійності українських земель;

- сейм, будучи вищим представницьким органом краю перетворився не тільки в місце політичного протистояння між українськими та польськими депутатами, а й став каталізатором національного руху, сприяв формуванню національної політичної еліти, а також зростання рівня правосвідомості та правової культури населення.

Список використаних джерел

1. Бачинський Ю. «Україна irredenta». Берлін: Вид-во української молоді. 1924. XXVI. 237 с.
2. Илын Л.М. Становление системы парламентаризма в Галичине второй половины XIX в. и формирование концепции национального государства. *Legea si Viata. Revistă ştiinţifico-practică*. Septembrie, 2017. S. 60-64.
3. Ілин Л.М. Еволюція правосприйняття українців починаючи з середини XIX ст. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія Право. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. Вип. 1 (13). С. 59-64.
4. Конституційний закон про загальні права громадян королівств і земель, представлених в рейхсраті 1867. URL: http://constituanta.blogspot.com/2011/08/1867.html.
5. Костюк В. Михайло Павлик і українське питання. *Вісник Прикарпатського університету*. Політологія. 2015. Вип. 9. С. 45-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Polit_2015_9_10.
6. Мироненко О.М., Горбатенко В.П. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. 454 с.

7. Павлик М. Народний рух Австро-Угорських Русинів. Львів,1896. 63 с.
8. Принципи рівності у праві: теорія і практика: монографія / передмова акад. НАН України Ю.С. Шемшученка; за заг. Ред. Н.М. Оніщенко. К.: Вид-во «Юридична думка», 2014. 380 с.
9. Франко І. Ukraina irredenta. URL: https://library.vspu.edu.ua/polki/franko/statti/Franko_Ukraine_irredenta.pdf.
10. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2018. 370 с.

References

16. Bachynskyi Yu. «Ukraina irredenta». Berlin: Vyd-vo ukrainskoi molodi. 1924. XXVI. 237 s.
17. Ilyn L.M. Stanovlenie sistemy parlamentarizma v Galichine vtoroj poloviny XIX v. i formirovanie koncepcii nacional'nogo gosudarstva. Legea si Viata. *Revistă ştiinţifico-practică*. Septembrie, 2017. S. 60-64.
18. Ilyn L.M. Evoliutsiia pravospryiniattia ukraintsiv pochynaiuchy z seredyny KhIKh st. *Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho*. Seriia Pravo. Ivano-Frankivsk: Redaktsiino-vydavnychyi viddil Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho, 2016. Vyp. 1 (13). S. 59-64.
19. Konstytutsiinyi zakon pro zahalni prava hromadian korolivstv i zemel, predstavlenykh v reikhsrati 1867. URL: http://constituanta.blogspot.com/2011/08/1867.html.
20. Kostiuk V. Mykhailo Pavlyk i ukrainske pytannia. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia*. 2015. Vyp. 9. S. 45-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Polit_2015_9_10.
21. Myronenko O.M., Horbatenko V.P. Istoriia vchen pro derzhavu i pravo: navchalnyi posibnyk. Kyiv : Akademiia, 2010. 454 s.
22. Pavlyk M. Narodnyi rukh Avstro-Uhorskykh Rusyniv. Lviv,1896. 63 s.
23. Pryntsypy rivnosti u pravi: teoriia i praktyka: monohrafiia / peredmova akad. NAN Ukrainy Yu.S. Shemshuchenka; za zah. Red. N.M. Onishchenko. K.: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 2014. 380 s.
24. Franko I. Ukraina irredenta. URL: https://library.vspu.edu.ua/polki/franko/statti/Franko_Ukraine_irredenta.pdf.
25. Chornovol I. Ukrainska fraktsiia Halytskoho kraiovoho seimu. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2018. 370 s.

Надійшла до редакції 13 травня 2019 р.